

Волинська обласна рада
Управління культури, з питань релігій та національностей
Волинської обласної державної адміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Волинський музейний вісник

Науковий збірник

Випуск 12

Луцьк - 2022

УДК 069.06

В 67

Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 12. / Упр-ня культури, з питань релігій та національностей. Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. музеєзнавства, пам'яткознавства та інформ.-аналіт. діяльн. ВНУ імені Лесі Українки; упоряд. Є. І. Ковальчук. Луцьк, 2022. 268 с.

У випуску вміщено статті з історії та практики музейної та пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. В окремому розділі опубліковано матеріали Дванадцятого круглого столу «Сила музеїв у сучасному світі» з нагоди Міжнародного дня музеїв (м. Луцьк, 18 травня 2022 року).

Видання розраховане на науковців, музейних, освітніх працівників, здобувачів освіти, краєзнавців.

Редакційна група

Гаврилюк С. В. – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ковальчук Є. І. – кандидатка історичних наук, доцентка Волинського національного університету імені Лесі Українки, заступниця директорки з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею

Мірошніченко-Гусак Л. А. – кандидатка історичних наук, завідувачка науково-експозиційного відділу етнографії та народних промислів Волині Волинського краєзнавчого музею

Чибирак С. В. – кандидатка історичних наук, доцентка Волинського національного університету імені Лесі Українки

Рецензенти

Карліна О. М. – кандидатка історичних наук, доцентка Волинського національного університету імені Лесі Українки

Качковська Л. Р. – кандидатка історичних наук, доцентка Волинського національного університету імені Лесі Українки

Рекомендовано до друку:

Науково-методичною радою Волинського краєзнавчого музею
(протокол № 5 від 1 листопада 2022 року);

Вченою радою факультету історії, політології та національної безпеки
ВНУ імені Лесі Українки

(протокол № 9 від 4 листопада 2022 року)

лютого. URL:https://zaxid.net/u_lutsku_pomer_vidomiy_sculptor_mikola_golovan_n1534966.

3. Валентин В.Микола Головань: «Не заздри! Роби все сам і Бог тебе обереже». *Волинський монітор*. Луцьк, 2013. 18 січня. URL:https://monitorwolynski.com/uk/news/257-1-r84?fbclid=IwAR2XnFpnCSefzV7b3hL8Sy5ZLCAKtb43b9zO_Ck_gw-5t3yObj8ow-A_6jw.

4.Ініціативи музейників – у дії. *Музейний простір Волині*. Луцьк, 2016. 5 серпня. URL:http://volyn-museum.com.ua/news/iniciativi_muzejnikov_u_diji/2016-08-05-2665.

5. Лис С. Міфологічно-казкові скульптури Миколи Голованя у Луцькому центральному парку культури і відпочинку імені Лесі Українки. *Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині*. Наук. зб. Випуск 61 / Упор. Є. Ковальчук, Л. Мірошниченко-Гусак. Луцьк, 2017. С. 177–183.

6. Луцький «Будинок з химерами» в підручниках Оксфорда. *Волинські новини: перше інформаційне агентство*. Луцьк, 2015. 8 квітня. URL: <http://www.volynnews.com/news/society/lutskyy-budynok-z-khymeramy-v-pidruchnyku-oxforda/>.

7. Луцький «Гауді» відзначить ювілей виставкою скульптур. *Волинь Post*. Луцьк, 2012. 29 грудня. URL: <http://www.volynpost.com/news/10115-luckyj-gaudi-vidznachyt-yuvilej-vystavkoju-sculptur-foto>.

8. Микола Головань – Почесний громадянин Луцька. *Волинські новини: перше інформаційне агентство*. Луцьк, 2016. 20 серпня. URL:<http://www.volynnews.com/news/society/mykola-holovan-stav-rochesnym-hromadianym-lutska/>.

9. Пилипчук М. «Головне у моєму житті – творчість і родина», – Микола Головань. *Волинські новини: перше інформаційне агентство*. Луцьк, 2018. 14 січня. URL:<https://www.volynnews.com/news/culture/holovne-u-moyemu-zhytti-tvorchist-i-rodyna-mykola-holovan/>.

10. У Луцькому парку облаштують алею скульптур Голованя. *Волинські новини: перше інформаційне агентство*. Луцьк, 2020. 6 липня. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/u-lutskomu-parku-oblashtovuiut-aleiu-sculptur-holovania/>.

11. У Луцькому парку рятували 40-річні скульптури Миколи Голованя. *Волинські новини: перше інформаційне агентство*. Луцьк, 2016. 30 жовтня. URL:<http://www.volynnews.com/news/culture/u-lutskomu-parku-riatuvaly-40-richni-sculptury-mykoly-holovania/>.

12. У Центральному парку Луцька реставрують міфічні скульптури. *Волинські новини: перше інформаційне агентство*. Луцьк, 2016. 4 серпня. URL:<http://www.volynnews.com/news/city/u-tsentralnomu-parku-lutska-restavruiut-mifichni-sculptury/>.

УДК 069.8(477.82):902.2

Адріана Зозуля,
молодша наукова співробітниця
науково-експозиційного відділу давньої,
середньовічної та нової історії Волині
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк;

Тарас Верба,
завідувач науково-експозиційного відділу давньої,
середньовічної та нової історії Волині
Волинського краєзнавчого музею
м. Луцьк

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АРХЕОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕДИЦІЙ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ В 1988–1991 РР.

В останні роки існування СРСР у Волинському краєзнавчому музеї було створено дві постійнодіючі археологічні експедиції: Давньоруська та Південно-Волинська. За чотири роки наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею провели ряд успішних досліджень та виявили декілька десятків нових пам'яток.

Ключові слова: археологія, Волинський краєзнавчий музей, археологічні експедиції, городище, курган, музейні фонди.

Волинський краєзнавчий музей є найбільшим в області центром вивчення археологічної спадщини, який має власні дослідницькі традиції, що сягають 1930-х рр. Активізація археологічних досліджень музейних працівників простежується протягом трьох хронологічних періодів: 1930-і рр., 1988–1991 рр. та 1991–1997 рр. Особливо активно дослідження проводилися у міжвоєнний період, що пов'язано з діяльністю директора музею Яна Фітцке та керівника відділу археології Зигмунта Леського. Після тривалого спаду, археологічна діяльність музею з новою силою відродилися у 1980-х рр., з появою фахівців-археологів Сергія Панишка та Юрія Мазурика. Значну роль у відродженні археологічних досліджень відіграло Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, яке фінансувало проведення робіт (голова Волинського осередку організації – Лідія Протас).

За наказом дирекції у Волинському краєзнавчому музеї в період 1988–1990-х рр. було створено дві постійнодіючі археологічні експедиції. Перша з них – Давньоруська археологічна експедиція, сформована 1988 р. Її керівником став завідувач відділу охорони пам'яток ВКМ С. Панишко. Друга – Південно-Волинська експедиція, створена в 1990 р. Її очолив співробітник того ж відділу Ю. Мазурик. Попри те, що експедиції були музейними, їх головними завданнями стали виявлення нерухомих пам'яток, постановка їх на облік та складання охоронної документації, а не поповнення фондів ВКМ новими матеріалами.

Давньоруська археологічна експедиція займалась дослідженням середньовічних пам'яток Волинської області. Завдяки її діяльності в останні роки існування СРСР науковцям вдалося ввести у науковий обіг ряд нових пам'яток археології. Головні дослідження експедиції проводилися у м. Камені-Каширському та його околицях, селах Арматнів, Човниця Ківерцівського району, с. Коршів Луцького району та с. Радошин Ковельського району

Перші розкопки експедиція під керівництвом С. Панишка розпочала в липні 1988 р. в урочищі «Замчисько», що біля залізничної станції Арматнів Ківерцівського району. Об'єктом дослідження стало давньоруське городище, яке знаходиться на підвищенні в заплаві р. Конопельки. Городище округлої форми, укріплене двома лініями валів і ровів, приблизні розміри 110x100 м [6, с.139].

Дослідники провели переріз внутрішнього та зовнішнього валів, а також прошурфували центральний майданчик пам'ятки. Загальна розкрита площа склала понад 30 кв. м. У ході дослідження городища виявлено матеріали періоду середньовіччя, які представлені фрагментами вінець та стінок гончарних горщиків XI ст. Крім того, виявлено фрагмент стінки ліпного горщика і уламок верхньої частини ліпної посудини, орнаментованої горизонтальними заглибленими лініями, які датуються періодом енеоліту [5]. Усі матеріали після камерального опрацювання та опису поповнили фонди ВКМ.

Того ж року учасники Давньоруської археологічної експедиції обстежили середньовічне городище в с. Коршів Луцького району. Пам'ятка розташована на лівому березі р. Черногузки та займає мис надзаплавної тераси. Городище складається з двох

частин – високого пагорба з горизонтальним майданчиком розмірами 50x65 м та прилеглої ділянки обнесеної валом, що має розміри близько 210x255 м [7, с. 332].

Пам'ятка має багату історію досліджень. Перші розкопки городища протягом 1920–1930-х рр. проводив З. Леський. Вченому вдалося долучити до робіт відому польську археологиню О. Карпінську. Пізніше до дослідження городища приєднався Я. Фітцке. Археологи міжвоєнного періоду за результатами розкопок отримали численні середньовічні керамічні комплекси, що до нині зберігаються у фондах ВКМ. У 1960 р. ленінградський археолог П. Раппопорт також проводив розвідки на городищі та датував його XI–XIII ст.

Учасники Давньоруської експедиції музею основну увагу приділили дослідженню оборонних споруд городища. Для цього було закладено дві розвідкові траншеї. Першою з них було здійснено переріз насипу у південній частині пам'ятки, а другою – у західній. Стратиграфічний зріз показав, що оборонні споруди будувалися в XI ст., а найдавніші сліди заселення пам'ятки можна датувати VIII ст.

В ході робіт було виявлено фрагменти гончарного посуду XI–XIII ст., уламки ліпних горщиків VIII–IX ст., крем'яні скребки, частину точильного каменю, наконечник стріли. Керівник експедиції С. Панишко у пізніших публікаціях підсумував, що територія городища заселялася кілька разів, починаючи з кам'яного віку, давньоруське городище сформувалося у VIII–IX ст., а вал дитинця датував XI ст. [7, с. 332].

Завершальними роботами експедиції у 1988 р. стали розвідки на нововиявленому городищі, що розташоване в с. Човниця Ківерцівського району. Пам'ятка відома в історіографії як Човниця-I, вона знаходиться на мисовому виступі першої надзаплавної тераси лівого берега р. Конопельки. Городище має округлу форму, оточене з усіх сторін валом висотою до 2 м та ровом глибиною до 1,5 м. Загальні розміри пам'ятки 100x90 м. На даний момент вона частково знищена [8, с.115].

Археологічні роботи обмежилися вимірюванням розмірів пам'ятки та збором підйомного матеріалу на прилеглій до городища території. Отриманий за розвідками матеріал представлений значною колекцією вінець давньоруської гончарної кераміки XI ст. На північ від городища було виявлено давньоруське поселення – Човниця-II, розміром 200x100 м. Серед знахідок – вінця давньоруської гончарної кераміки XI ст. С. Панишко атрибутував пам'ятку Човниця-I як городище-сховище та датував її XI ст. [5].

У період 1989–1991 рр. Давньоруська археологічна експедиція провела ряд розкопок на середньовічному городищі в центрі м. Камінь-Каширського, що є рештками літописного Каменя. Пам'ятка представляє насип висотою до 6,0 м з крутими схилами. Розміри насипу становлять близько 75x100 м [7, с. 330].

З метою уточнення хронологічної приналежності пам'ятки С. Панишком було закладено ряд розкопів. У ході робіт вдалося простежити етапи будівництва оборонних споруд та зафіксувати рештки дерев'яних конструкцій городища. Керівник експедиції за отриманими матеріалами визначив, що воно почало функціонувати приблизно в XII ст., а вали насипані не раніше середини XIII ст.

Проведені роботи дали багатий речовий матеріал, який після опрацювання надійшов до археологічної збірки ВКМ. Серед переданих матеріалів найчисленнішими були фрагменти гончарного посуду XII–XIII ст.: вінця у вигляді відігнутих валиків, неорнаментовані стінки, денця. Частина посуду була орнаментована горизонтальними рельєфними лініями. До пізніших керамічних виробів відносяться фрагменти кахель литовсько-польської доби. Частими знахідками були ремісничі вироби XII–XIII ст., зокрема, ножі, гвіздки, пряжки, голки та їх фрагменти. До ремісничих знахідок також відносилися фрагменти шевської шкіри. Більшість з них мали видовжену або прямокутну

форму. Під час робіт було виявлено також кістяні знаряддя праці (голка та проколка), пірофілітові прясла, кістки тварин. Цінною знахідкою стали фрагменти берести XIII ст., які використовувалися у якості заготовок для паперу [2].

Дослідники зробили ряд важливих висновків, зокрема, віднесли час спорудження валу до другої половини XIII ст. Щодо особливостей тогочасного гончарства, то С. Панишко зауважив, що кераміка, яка датується XII – першою половиною XIII ст. виготовлена набагато якісніше ніж кераміка другої половини XIII ст. [7, с. 331].

Через 20 років провідна наукова співробітниця ВКМ та відома дослідниця міст Волині Т. Садовник зазначила, що виявлені фрагменти шкіри дозволяють визначити значимість городища як важливого ремісничого осередку у XI–XII ст., де відбувався значний процес диференціації праці і спеціалізації ремісників [9, с. 230].

Експедиція протягом 1990 р. працювала на ще одній пам'ятці на околицях м. Камінь-Каширського, що розташована в урочищі «Озюрко». Археологи провели електромагнітну розвідку і виявили керамічний матеріал та металеві предмети новітнього періоду. Останнім пунктом роботи експедиції стало с. Ватин, де вдалося дослідити курган. В результаті робіт було встановлено датування пам'ятки, яку хронологічно пов'язали із давньоруським часом [2].

Протягом квітня–жовтня 1991 р. Давньоруська експедиція ВКМ виявила дев'ять пам'яток в с. Милятин Іваничівського району, які відносяться до епохи міді та бронзи, давньоруського часу та періоду пізнього середньовіччя. Археологи виявили та передали до музею крем'яні артефакти епохи бронзи (нуклеус, фрагмент крем'яного серпа, скребки, сколи, відщепи, знаряддя) та фрагменти ліпного посуду епохи міді та бронзи [3].

В той же час, були проведені дослідження середньовічного кургану в с. Радошин Ковельського району. За виявленою керамікою спорудження кургану продатовано X–XI ст. Підйомний матеріал засвідчив, що місцевість, де розміщений курган заселена з XIV ст. За результатами робіт музейні фонди поповнила підбірка фрагментів вінець епохи міді-бронзи та XIV–XV ст. [3].

У 1990 р. почала свою діяльність Південно-Волинська розвідова археологічна експедиція ВКМ. Експедиція не проводила масштабних розкопок, а займалася виявленням та введенням у науковий обіг нових пам'яток. Всього за перші два роки її роботи було виявлено 99 нових пам'яток археології.

Протягом 1991 р. Південно-Волинська розвідова археологічна експедиція під керівництвом Ю. Мазурика здійснювала розвідки у межах Горохівського району. В с. Борочиче було виявлено дві багатошарових пам'ятки, які мали культурні нашарування епохи бронзи, ранньозалізного віку та давньоруського періоду. Крім цього у с. Борочиче обстежено давньоруське городище. На території с. Борисковичі археологи виявили багатошарове поселення епохи бронзи (тшинецько-комарівська культура), залізного віку та давньоруського періоду. В с. Галичани експедицією зафіксовано п'ять нових пам'яток, які датовані епохою бронзи, ранньозалізним часом та давньоруським періодом. Три поселення давньоруського періоду досліджено в с. Мар'янівка. Ще сім різночасових пам'яток відкрито в с. Цегів [4].

Виявлений під час розвідок археологічний матеріал було передано до музею. Він складався з підбірок фрагментів вінець гончарних горщиків XI–XIII ст., уламків стінок та вінець посуду ранньослов'янського часу, крем'яних виробів епохи бронзи.

Таким чином, можна стверджувати, що наприкінці 1980-х – у 1990-х рр. Волинський краєзнавчий музей відновив традицію проведення археологічних досліджень. Це стало можливим завдяки появі професійних археологів, які мали практику проведення розкопок широкими площами. Завдяки їх роботі було виявлено та введено в науковий обіг більше

сотні археологічних пам'яток. Одним з важливих результатів Давньоруської та Південно-Волинської експедицій стало поповнення фондів ВКМ колекціями кераміки, металевих та кістяних виробів. Крім цього, музей набув ряд цінних артефактів, таких як фрагменти берести та зразки шевської шкіри. В роки Незалежності експедиції продовжили свою діяльність.

Джерела та література:

1. «Звіт Давньоруської археологічної експедиції Волинського краєзнавчого музею про дослідження у 1989 р.» Фонди Волинський краєзнавчий музей (далі - ВКМ), інв. ДМ-21956
2. Звіт Давньоруської археологічної експедиції Волинського краєзнавчого музею про дослідження у 1990 р. ВКМ, інв. № КДФ-214388.
3. Звіт Давньоруської археологічної експедиції Волинського краєзнавчого музею про результати досліджень в Іваничівському та Ковельському районах Волинської обл. ВКМ, інв. № ДМ-24936.
4. Звіт Південно-Волинської археологічної експедиції Волинського краєзнавчого музею за 1991 р. ВКМ, інв. № ДМ-28292.
5. Звіт розвідкової археологічної експедиції Волинського краєзнавчого музею про результати розвідкових робіт в Ківерцівському та Луцькому районах Волинської обл. ВКМ, інв. № ДМ-20277.
6. Панишко С. Місце арматнівського городища у класифікації укріплень П. О. Раппопорта. *Археологія і фортифікація України*. 2015. С. 138–143.
7. Панишко С. Стіжкові городища Волині. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2011. Вип. 15. С. 329–337.
8. Панишко С. Човницький археологічний комплекс давньоруського часу. *Наукові записки Національного заповідника "Замки Тернопілля"*. 2018. Вип. 8. С. 115–118.
9. Садовник Т. Фрагменти шкіри давньоруського періоду з Камінь-Каширщини в колекції Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки історії Камінь-Каширщини*. 2010. Вип. 37. С. 228–230.

УДК 929(477)

Сергій Наумук,
науковий співробітник науково-експозиційного відділу
давньої, середньовічної та нової історії Волині
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ІСТОРІЯ ШЛЮБУ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО (ДО ПИТАННЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДІЇ)

Найчастіше місцем вінчання відомого українського історика, громадського діяча В'ячеслава Липинського з Казимирою Шумінською називають місто Краків. На основі віднайдених документів вдалося з'ясувати справжнє місце вінчання. Разом з тим висвітлено хід справи про розлучення відомого історика та громадського діяча.

Ключові слова: В'ячеслав Липинський, Казимира Шумінська, шлюб, курія.

В'ячеслав Липинський – важлива постать історії України ХХ століття. Історик, політик, історіософ, громадський діяч, публіцист, ідеолог українського консерватизму та основоположник державницького напрямку в українській історіографії.